

“TEMURIYLAR DAVRIDA SAMARQANDDA: ARXITEKTURA”**Hasanova Feruza Xudoyberdi qizi***Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv**va texnologiyalar universiteti**Tarix yo'nalishi 2 – kurs talabasi.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Amir Temur davridagi me'morchilik va shaharsozlikning rivojlanishining asosiy jihatlari Samarqand misolida ko'rib chiqilgan. O'sha davrdagi muhtasham binolar va shahar infratuzilma ob'ektlarini qurilish jarayonlari tahlil qilingan. Shuningdek, mustaqillik yillarida Temur va temuriylar davridagi arxitekturaning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha amalga oshirgan faoliyatining asosiy yo'nalishlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Samarqand, me'moriy yodgorliklar, restavratsiya, Go'ri Amir, Bibixonim masjidi, Shohi-Zinda ansambli, Ulug'bek rasadxonasi, Sheroz qal'asi, ko'ktosh.

Аннотация: В статье на примере Самарканда рассмотрены основные аспекты развития архитектуры и градостроительства во времена Амира Темура. Проанализированы процессы строительства величественных зданий и объектов городской инфраструктуры того периода. Также показаны основные направления деятельности, проводимой в годы независимости по обеспечению безопасности архитектуры в период Темура и Тимуридов.

Ключевые слова: Амир Темура, Самарканд, памятники архитектуры, реставрация, Гори Амир, мечеть Бибиханим, ансамбль Шахи-Зинда, обсерватория Улугбека, крепость Широз, синий камень.

Abstract: Using the example of Samarkand, the article examines the main aspects of the development of architecture and urban planning during the time of Amir Temur. The processes of construction of majestic buildings and urban infrastructure facilities of that period are analyzed. It also shows the main areas of activity carried out during the years of independence to ensure the security of architecture during the period of Temur and the Timurids.

Key words: Amir Temur, Samarkand, architectural monuments, restoration, Gori Amir, Bibihanim mosque, Shahi-Zinda ensemble, Ulugbek observatory, Shiroz fortress, blue stone.

KIRISH

Amir Temur Markaziy, Janubiy va G'arbiy Osiyo, shuningdek, Kavkaz, Volgabo'yi va Rossiya tarixida katta rol o'ynagan buyuk davlat arbobi va sarkardadir. U o'z davrining eng qudratli davlatining asoschisi, ilm-fan, madaniyat va ma'naviyat, jahon sivilizatsiyasi rivojiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk sarkarda edi. 2016-yilda buyuk davlat arbobi va sarkarda Amir Temur tavalludining 680 yilligi O'zbekistonda va butun dunyoda keng nishonlandi. Amir Temur hayoti va faoliyati O'zbekistondan tashqarida ham tadqiqotchilar, san'at va madaniyat arboblarning e'tiborini tortadi. Temurshunos olimlar dunyoning 50 dan ortiq davlatida ilmiy izlanishlar olib bormoqda. Sohibqiron haqida Yevropa tillarida 900 dan ortiq, Sharq tillarida mingdan ortiq asarlar nashr etilgan. Venetsiya, Ispaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya arxiv va kutubxonalarida davlat arbobi va uning vorislarining dunyoning ko'plab mamlakatlari bilan diplomatik yozishmalari haqida yozma ma'lumotlar mavjud. Amir Temur va uning eng temuriylar davrining XIV-asrning ikkinchi yarmi XV-asrning birinchi yarmini qamrab olgan boy me'moriy merosga ega salmoqli tarixiy ma'lumotlar mavjud. Ma'lumki, O'zbekiston hududida o'rta asr (islom) me'morchiligi va shaharsozlikning rivojlanish jarayoni milodiy 1-ming yillik oxiridan boshlab sodir bo'ldi. Mustaqillik yillarida arxeologik qazishmalar va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish maqsadida fransuz akademiklari, arxeolog va sharqshunos olimlari P.Bernard, F.Gren, o'zbek arxeologlari professor M.Isomiddinov, A.Anorboyev, tadqiqotchi A. Otaxo'jaev va boshqa olimlar ko'plab ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishgan. Natijada Afrosiyobning quyi madaniy qatlamlarini o'rganish jarayonida 10—15 m chuqurlikdan IX-XII-asr o'rtalariga oid ashyolar topilgan. Bular qo'lda bo'yalgan keramika parchalari, 7 metrli qo'ng'iroqdan tiklangan mudofaa devorining qoldiqlari edi. Bu namunalar Fransiyada radiouglerodli aniqlash usuli bilan o'rganilib, ularning yoshi 2750 yilga yaqin ekanligini isbotladi[2]. Amir Temur va temuriylar davri XIV-XV asrlarga to'g'ri keldi. Mo'g'ullar bosqinining oqibatlarini bartaraf etish va qayta tiklash jarayonida me'morchilik va qurilish faoliyatining yuqoro cho'qqiga chiqishi davri deb atash mumkin. Yuqorida ta'kidlanganidek, XIV-XV - asrlar me'morchilik rivojining alohida bosqichi bo'lsa-da, bu davrda buyuk sarkarda va davlat arbobi Amir Temur saltanati alohida ajralib turadi. Harbiy yurishlar va hukumat ishlari bilan bir qatorda fan va madaniyatni rivojlantirishga ham katta e'tibor berdi. Shunday qilib, ko'pgina mahalliy va xorijiy manbalarda (Sharafiddin Ali Yazdiy, Rui Gonsales de Klavixo) ta'kidlanishicha, mo'g'ullar istilosining og'ir oqibatlari bartaraf etilgach, Amir Temur tashabbusi bilan shahar va qishloqlarni bosqichma-bosqich tiklash boshlanadi va shu bilan birga arxitektura va qurilish rivojlana boshlaydi. Bu sohaning yetuk mutaxassisi G. Pugachenkova bo'lib, u o'z asarlaridan birini XIV-XV asrlar oxirlarida O'rta Osiyo me'moriy durdonalarini tahlil qilishga bag'ishlagan. Bu davr me'morchiligida konstruktiv, texnik, kompozitsion, badiiy va obrazli g'oyalarning rivojlanishidagi yutuqlarni aks ettirgan. Shu bilan birga,

A. Temur davrida sodir bo'lgan bosqichga katta ahamiyat bergan. Bu yerda ko'p narsa imperator g'oyasi va dunyo hukmdorining qudratini ulug'lash bilan belgilab qo'yilgan va "uning ifodasi arxitekturaning misli ko'rilmagan kuchli ifodali monumentalligiga aylanadi - eng katta, eng yuqori, eng dabdabali, eng zarhalli, deb ta'kidlaydi u [3]. A. Temur me'morlari binolar tashqi va ichki ko'rinishining ulug'vorligi, shakllarning qarama-qarshiligi, rang qoplamalarining uyg'unligi va cheksiz xilma-xil bezak va naqshlari orqali haqiqiy me'moriy yodgorlikka erishadilar.

O'zbek tadqiqotchilari yozganidek, o'sha davr arxitekturasini — xronologik jihatdan o'zidan oldingi davrdan ko'p narsalarni o'zlashtirib, o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga ko'tariladi. Bunga ulug'vor binolarning tiklanishi, ulkan mintaqaning turli burchaklaridan kelgan me'morlarning ijodiy sa'y-harakatlarini yagona davlat doirasida birlashtirilishi yordam berdi". Arxitektura va shaharsozlikning jadal rivojlanishiga uning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi yordam berdi. Amir Temurning bunyodkor, shaharsozlik va me'mor sifatidagi buyukligi, ayniqsa, Temuriylar saltanati poytaxti qiyofasida yaqqol namoyon bo'ldi. Samarqandning geosiyosiy va geotarixiy joylashuvi, qulay iqlim sharoitiga ega, yer osti boyliklari, atrofdagi hududlarga yaqin bo'lganligi uchun siyosiy-iqtisodiy va geotarixiy joy sifatida har tomonlama puxta o'ylangan holda tanlangan. Yangi davlatning madaniy-ma'naviy, siyosiy markazi Mavorounnahr bo'lgan. Temuriylar saltanatining qal'asi 34 gektargacha maydonni egallagan, drenaj va kanalizatsiya tizimiga ega edi. Unda g'azna, qurol-yarog' ustaxonalari, zarbxona, qamoqxona, ikkita saroy – Ko'k - saroy va Bo'ston-saroy bo'lgan. Saroy to'rt qavatli bo'lib, u o'z nomini ko'k tosh qoplamalarining ko'pligi bilan bog'liq. Unda taxt toshi – Ko'ktosh joylashgan bo'lgan. Bir paytlar qal'ani to'ldirgan ko'plab yodgorliklardan faqat shu Ko'ktosh saqlanib qolgan [4].

Shaharning mudofaa hududi hisor bo'lib, uning devorlari: ko'rinib turibdiki, asosan, mo'g'ullardan oldingi Samarqanddagi rabod devorlarining qo'rg'onlarida qurilgan, keyin shahar atrofidagi mahallalar, keyin esa tumanlarga bo'lgan. Hisorning mudofaa devorlarini qurish 1370-yillarda Temur tomonidan amalga oshirilgan. Ulardan hech narsa omon qolmagan va ularning tashqi ko'rinishi haqida faqat XIV-asr miniaturalari berilgan [5].

Sheroz qal'asi. Bulung'ur tumani, Bolg'ali qishlog'ining shimoliy qismida joylashgan Sheroz qal'asi tadqiqotlar olib borish natijasida Amir Temur davrida qurilgan yangi qal'alardan biri bo'lishi mumkin deya e'tirof etiladi. 2019-yilning iyun-avgust oylarida O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya tadqiqotlari instituti xodimlari Sheroz qo'rg'onidagi yodgorlikda arxeologik qazishmalar olib boradi. Ushbu yodgorlik Samarqand shahridan 35 km uzoqlikda bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi akademigi Yu.F.Buryakov ish olib borgan. Dastavval mudofaa devoriga o'lchami 3x2 m bo'lgan chuqur yotqizilib, markazida 3x2 m o'lchamdagi to'g'ri burchakli xandaq yotqizilgan. Qazishmalar

natijasida bitta xona ochildi. Qazilgan chuqurlardan bir qancha sirlangan sirlanmagan sopol idishlar va 25x25x4-5 sm o'lchamdagi kuygan g'isht bo'laklari olindi. Ma'lum bo'lishicha, sopol idishlar va kuygan g'isht parchalari XV-XVI, XVI-XVII asrlarga oid va arxeologik topilmalarning aksariyati temuriylar davriga tegishli ekanligi aniqlangan. Sheroz qal'asidan topilgan kulolchilik buyumlari tahliliga ko'ra, u Ulug'bek hukmronligi davriga o'xshaydi. Shunday qilib, Samarqanddan 35 km uzoqlikda joylashgan Sheroz qal'asi Amir Temir davrida yagona kuchli mudofaa tizimiga ega bo'lib, qurilgan, degan xulosaga kelish mumkin [6]. Barqaror davlat barpo etilishi ma'naviy-madaniy tiklanish va taraqqiyotga yangi turtki berdi. Masalan, Temur Kusama ibn Abbos ziyoratgohining mafkuraviy ahamiyatini oshirish uchun qanchalar sa'y-harakatlar qilgani ma'lum.

Shohi-Zinda ansambli. Bu erda XVIII-asr oxirigacha Mavorounnahrning barcha arxitektura maktablari mavjud. —Shohi-Zinda ansambli hududida jami 44 ta obyekt ilmiy tadqiqotlar asosida madaniy meros obyekti sifatida tan olingan. Ansamblning yigirmata yodgorligi ham tarixiy, me'moriy va badiiy jihatdan katta qiziqish uyg'otadi. [7].

Dastavval bu yerda XI asrdag Samarqanddagi ilk qoraxoniylar davrida qurilgan «tirikshoh»ning maqbarasi bo'lgan. Keyinchalik xuddi shu yerga 1066-yili Tamg'ach Bo'g'ra xon madrasasi qurildi va unga tutash bir qator turkum majmua yuzaga keldi. XI—XII asrlarda serhasham bezatilgan boshqa maqbaralar vujudga kela boshladi. Arxeologlar ulardan bir nechtasini XIV asr inshootlarining g'arb tamonidagi yo'lakdan qazib topdilar. Ular bezaklari bilan Temur davri maqbaralaridan farq qilgan. O'sha davrda ham, Qusam ibn Abbos maqbarasi «muqqadas» hisoblanib ziyorat qilingan.

Guri Amir maqbarasi. O'sha davrning yana bir mahobatli binosi Guri Amir nomi bilan mashhur bo'lgan monumental maqbara bo'lib, Temur Kichik Osiyo yurishida to'satdan halok bo'lgan marhum shahzoda Muhammad Sulton sharafiga qura boshlagan. —Guri Amir maqbarasining tashqi tomoni bunyod qilinganda uning gumbaziga katta ahamiyat berilgan. Gumbaz ostki qismining aylanasi 15 metr, balandligi 12,5 metr bo'lsada, uning og'irligi sezilmaydi. Gumbazning rang-barang qilib ishlanishi katta ahamiyatga ega. Gumbazning usti sirli koshinlar bilan qoplangan. Maqbaraning tashqi gumbazi yodgorlikning tashqi qiyofasi yanada salobatli bo'lishi uchun uning ustiga ikkinchi gumbaz o'rnatilgan. Temur tomonidan yaratilgan kompozitsiya. maqbaraning tashqi va ichki qismidagi me'moriy bezakning viqoriyliligi farq qiladi. Bularga yorqin ko'k fonda zarhal rangtasvir bilan qoplangan baland oniks paneli, tilla naqshlar bilan qoplangan devorlar, haybatli gumbaz, va turli gulli bezaklar mavjud bo'lib, ularda tillarang, ko'k va jozibali ranglar ustunlik qiladi [8].

Bibixonim masjidi. Xuddi shunday mahobatli me'morchilik ansambli — Bibixonim masjidi qisqa tarixiy davrda (1399-1405) yaratildi. Ma'lumki, masjidlar

Temuriylar davlatining ijtimoiy-mafkuraviy hayotida ulkan rol o'ynagan juma —jomildan tortib, kichik mahalla ichidagi (—guzar) masjidlargacha Samarqandda allaqachon shakllangan edi. Lekin o'sha davr tarixchisi Sharafaddin Ali Yazdiy yozganidek, 1399 yillarda Temurning o'zi poydevor qo'yishda qatnashib, ishning tezligi va sifatini g'ayrat bilan kuzatgan. Hozirda masjidning bir-biri bilan bog'langan 6 ta me'moriy bo'laklari saqlanib qolgan. Bular hovlining to'rida mehrobli va baland peshtoqli bino, ikki yonida uning kichik nusxasi, poyida masjidning ikkiga bo'lingan peshtoqi va shimoli-g'arb tomonda minoradir. Ilgari bu bo'laklar 3 qator oq marmar ustunli, yengil ravoqli bostirma ayvonlar bilan birlashgan va ular tepasida gumbazchalar (400 ta) bo'lgan. Ustunlar 480 ta (oralig'i 3,5 m) bo'lib, tagkursili, tanasi o'yma naqsh, tepasi kalla muqarnaslar bilan bezalgan. Hovlining har ikki yonida tashqi darvozaga ega bulgan 4 ta peshtoqli darvozaxonasi bor. Masjidning hovli sahniga marmar toshtaxtachalar yotqizilgan. Hovli o'rtasida marmar toshdan yasalgan o'lkan lavh (Qur'on o'qiladigan maxsus kursi) bulib, u dastlab asosiy bino ichida turgan (1875-yilda katta gumbazning qulashidan xavflanib, hovli o'rtasiga chiqarib qo'yilgan). Atrofiga nafis hoshiyalar chizilgan, muqarnaslar, o'simliksimon nakshlar va yozuvlar bilan bezalgan lavh Amir Temurning nabirasi Ulug'bek farmoniga binoan XV-asr o'rtalarida yasalgan. Unga "Sultoni azim, oliy himmatli xoqon, din diyonat homiysi, Xanafiya mazhabining posboni, aslzoda sulton, ibni sulton, amiri mo'minin Ulug'bek Ko'ragon—deb, bitilgan. 1868 yilda Rossiya qo'shinlari Samarqandni qamal qilganda Bibixonim masjidi to'p o'qidan vayron bo'lgan. Vayrona holda bo'lsa ham masjidning me'moriy shakllari serhashamligi, bezaklarining nafisligi bilan kishi diqqatini jalb qilib kelgan. Undagi rangbarang naqshlarda o'sha davr xalq ustalarining nozik didi va yuksak mahoratidan darak beradi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng O'zbekiston Respublikasi birinch prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan o'tmishimizning boshqa me'moriy yodgorliklari qatori Bibixonim masjidini tiklashga alohida e'tibor berildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining "Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlash"- haqidagi qaroriga binoan me'moriy majmuada ta'mir ishlari olib borilmoqda [9].

Amir Temurning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati tadbirkorlik va savdo-sotiqni rivojlantirish uchun sharoit yaratishda yaqqol namoyon bo'ldi. Savdo va hunarmandchilikni bozor infratuzilmasini rivojlantirishga aholi farovonligi va o'zini o'zi ta'minlashning muhim sharti sifatida alohida ahamiyat berdi. Bozorlar, do'konlar, ustaxonalarning ko'pligi nafaqat asosiy magistrallar bo'ylab, balki yuzlab kichik do'konlar va o'nlab yirik savdo binolari ko'rinishidagi ikkinchi darajali ko'chalar bo'ylab cho'zilgan qarama-qarshi ko'chalar kesishmasi ustidagi gumbazli inshootlar - Chorsullar shuningdek, uzoq mamlakatlardan kelgan sotuvchilar uchun katta va kichik karvonsaroylar, ko'plab umumiy ovqatlanish joylari (oshxona va choyxonalar), har kungi namoz o'qiladigan guzar masjidleri va boshqalar yuqoridagi gaplarni tasdiqlaydi. Umuman olganda,

Samarqand qisqa tarixiy davrda Yevroosiyo qit'asining siyosiy markazlaridan biriga, xalqaro savdo va hunarmandchilik yuksak darajada rivojlangan shaharga aylandi. Zamonaviy tilda aytganda, u Buyuk ipak yolidagi yirik logistika markaziga aylandi. Bugungi kungacha saqlanib qolgan masjidlar, madrasalar, maqbaralar va boshqa monumental binolar Amir Temur va temuriylar davri qurilishi va me'morchiligining muhandislik, konstruktiv-rejaviy va bezak xususiyatlari haqida to'liq tasavvur beradi. Ulug'bek davrida o'zining mumtoz yaxlitligini olgan noyob ko'p qirrali me'morchilik uslubi shakllandi. Mohir me'morlar, bezak ustalari Mavorounnahr shaharlarini ko'plab mahobatli, boy bezatilgan me'moriy ansambllar bilan boyitgan. Ularning ijodida o'sha davr g'oyalari va ruhi mujassamdir.

Ulug'bek rasadxonasi – Samarqanddagi XV-asr me'morchiligining nodir namunalaridan biri, ko'hna astronomik kuzatuv muassasasi. 1420-yillarda temuriylar davri astronomi Ulug'bek tomonidan barpo etilgan. Rasadxonada Al-Koshiy, Ali Qushchi va Ulug'bek kabi musulmon astronomlar ishlagan. Rasadxona 1449-yilda vayron qilingan va 1908-yilda qayta kashf etilgan. Ulug'bek rasadxonasi me'morchiligi o'sha davrda qurilgan boshqa binolardan farq qilgan. Ulug'bek unga yordam beradigan mohir me'morga muhtoj bo'lib, Qozizoda Rumiy bilan maslahatlashib, undan tajribali va mohir me'mor topishni so'raydi. Qozizoda Rumiy matematik va me'mor Koshoniyni tavsiya qilgan. Inshootni qurishda Hulokuxon va Manguxon tomonidan barpo etilgan Marog'a rasadxonasidan namuna olingan. Marog'a rasadxonasi me'mori Nosiriddin at-Tusiy chizmalaridan foydalanilgan. Ulug'bek rasadxonasi yerdan 21 metr balandlikdagi tepalik ustida qurilgan. Bino g'ishtdan qurilgan. Sekstantning radiusiga ko'ra, bino anchagina baland bo'lishi kerak edi. Biroq binoning tepalik ustida baland qilib qurilishi uning qulash xavfini yuzaga keltirardi. Binokorlar sekstantning yarmini yer ostida qurish orqali bu muammoni hal qilishga muvaffaq bo'lishdi. Bu sekstantning o'lchamini balandligi xavfli darajada baland bo'lmagan holda saqlashga imkon berdi. Sekstant G'iyosiddin Jamshid boshchiligidagi o'rnatiladi. Samarqand sekstanti o'sha davrda Sharqda ma'lum bo'lgan sekstantlarning eng yirigi hisoblangan. Ali Qushchi uning balandligini Istanbuldagi mashhur Sofiya ibodatxonasining balandligiga qiyoslagan [10].Rasadxona uch qavatdan iborat bo'lib, birinchi qavatda xodimlar yashagan. Barcha kuzatuvlarni ko'zdan kechirish ikkinchi va uchinchi qavatlardan olib borilgan. Rasadxonaning tomi tekis bo'lib, asboblarni binoning tomi ustida ham ishlatish mumkin edi. So'nggi yillarda rasadxonaning kirish qismi bir necha bor o'zgartirilgan.O'rta Osiyo san'ati tarixi tadqiqotchilarining fikricha, XIV-asr oxiri XV asr boshlarida. Mavorounnahrda, xususan, Samarqandda O'rta va Yaqin Sharq xalqlari badiiy tafakkurining eng yaxshi yutuqlarini o'zida mujassam etgan asl o'ziga xos Mavorounnahr madaniyati taraqqiyoti asosida yangi sintezlangan san'at vujudga keldi. Tan olishimiz kerakki, afsuski, Temur davrida bunyod etilgan inshootlarning ozgina qismi bugungi kungacha

saqlanib qolgan, ko'plari faqat xarobalarda saqlanib qolgan, ammo bu qoldiqlar ham davrning buyukligini, uning rejaları va yutuqlarini aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, O'zbekiston me'moriy-monumental merosini asrab-avaylash, restavratsiya va rekonstruksiya qilishda yangi bosqich boshlandi. Ko'p yillar davomida me'moriy yodgorliklarni restavratsiya qilishdagi muammolardan biri qadimgi namunalarga o'xshash qurilish va qoplama materiallarini yaratish edi. Mutaxassislar va xalq hunarmandlarining sa'y-harakati bilan bu masala o'z yechimini topdi va yodgorliklarni qayta tiklashda muhim bosqichga erishildi. Oddiy konservatsiyadan boshlab, qoplamani alebaster ohak bilan mahkamlash orqali biz mozaika, mayolika va o'yilgan mozaikani tiklashga o'tdik. Arxitektura yodgorliklarini muhandislik jihatdan mustahkamlash va zamonaviy qurilish materiallaridan foydalanish usullarini joriy etish ham birdek muhim omil bo'lmoqda. Respublika hukumati tarix va madaniyat yodgorliklarining ahamiyatini inobatga olib, ularni muhofaza qilish va ulardan foydalanish uchun mablag' ajratishni sezilarli darajada oshirdi va uning faoliyatini faollashtirish imkonini berdi. Natijada respublikadagi barcha yodgorliklarni qayta ro'yxatdan o'tkazish amalga oshirilib, davlat muhofazasiga olingan yodgorliklarning yangi ro'yxati shakllantirildi. Respublikamizning barcha hududlarida arxitektura yodgorliklarining texnik holatini, ulardan foydalanishning to'g'riligini hamda restavratsiya va konservatsiya ishlarining bajarilishini nazorat qiluvchi davlat inspeksiyalari faoliyat yuritmoqda. Qayta tiklash ishlari geografiyasi O'zbekistonning deyarli barcha hududlarini qamrab oldi. Biz alohida yodgorliklarni restavratsiya qilishdan butun me'moriy ansambllarni va qadimiy shaharlarning tarixiy markazlarini restavratsiya qilishga o'tdik. Ushbu tadbirlar tufayli Registon ansambli, Shoxi-Zinda me'moriy majmuasi yodgorliklari, Bibixonim me'moriy majmuasi, Gur-Amir maqbarasi, Ruxobod majmuasi, shuningdek, Dorus-Saodat, Dorus-tilovat ansambllari va Shahrisabzdagi Amir Temurning mashhur Oq saroy saroyi saqlab qolindi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. I.Karimov. "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch". Toshkent Ma'naviyat. 2008 yil.
2. Maxmudova A. Arxeolog olimlarning So'g'd hududida olib borilayotgan izlanishlarining tarixiy ahamiyati. Jamiyat va innovatsiya. – 2021 yil. – Toshkent. B - 42.
3. Pugachenkova G. Markaziy Osiyo arxitekturasi. XV asr. Etakchi tendentsiyalar va xususiyatlar. 1976 y. -Toshkent. B - 102.
4. Axmedov B.A. Mukminova R.G. Pugachenkova G.A. "Amir Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati)". 1999 yil. -Toshkent. B - 155.
5. Samarqand tarixi. I. Mo'minov. 1969 yil. -Toshkent. 238 bet.
6. Qarang: Amir Temur jahon tarixida. Mualliflar jamoasi. Parij, 1996 yil. B - 124.

7. Suyunov S.S. Aslanov A. Sheroz qal'asi - Samarqand So'g'dning so'nggi o'rta asr yodgorligi. 2022 yil. – Toshkent. B - 106.
8. O'zbekiston Madaniyat va sport ishlari vazirligi Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish Bosh ilmiy-ishlab chiqarish boshqarmasining joriy arxivi. 2011 yil. -Samarqand. B - 6.
9. Samarqand tarixi. I.Mo'minov. 1969 yil. -Toshkent. 243 bet.
10. Muhammadjonov, Abdulahad. Temur va temuriylar saltanati. Qomuslar bosh tahririyati, 1994 yil. – Toshkent. B - 118

